Femeile din secretariatele literare înainte de 1989 – working class heroes: între viața profesională și viața personală

Raluca Sas-Marinescu
Faculty of Theatre and Film, Babes-Bolyai University
Corresponding author emails: raluca.sas@ubbcluj.ro

Women in Literary Management Before 1989 – Working Class Heroes: Navigating Between Professional and Personal Life

Abstract: Before 1989 the literary manager of a theatre, in Romania, was the „brain" of the institution, having a completely random working program which put him/her in the position of navigating between professional and personal life. As a woman, having a husband from outside the theatre world, the home duties and eventually children, the time management of everyday life became more important as ever. Without the help of tehnology – that eased our life on so many levels – every minute counted. In this article we will explore the braiding between personal and professional life in the case of women literary managers based on a documentation of more than four years, summing up more that forty confesions from professionals in the field and interviews with the targeted subjects. The article is structured in two parts, inside and outside the theatre life, trying to create this parallelism and to undersand how many hours a day had for a literary manager, woman, with a family, before 1989.

Keywords: women, literary managers, theatre life, communist Romania

Citation suggestion: Sas-Marinescu, Raluca. "Femeile din secretariatele literare înainte de 1989 – working class heroes: între viața profesională și viața personală". *Transilvania*, no. 6-7 (2025): 139-143. https://doi.org/10.51391/trva.2025.6-7.12.

În teatru

Articolul de față propune o privire mai atentă la femeile din secretariatele literare printr-o comparație a timpilor de lucru și timpilor personali, prin analiza funcției secretariatului literar în teatru și mărturiile legate de viețile personale ale femeilor care au activat înainte de 1989. Documentarea pentru acest material a început în urmă cu cinci ani, prin strângerea mărturiilor fostelor și foștilor secretari literari, dar și a celor aflați în activitate și aranjarea acestor mărturii într-un volum. Ulterior, am realizat cinci materiale distincte, de documentare, pentru curatorierea unei expoziții online dedicate femeilor din secretarele literare. Pornind de la un chestionar de bază am strâns materiale și mărturii pentru a înțelege relația acestor femei cu munca pe care au depus-o. În acest articol am încercat punerea în relație a sarcinilor de serviciu cu viața personală pentru a demonstra uriașa tenacitate de navigare și jonglare cu timpul de care au dat dovadă femeile din secretariatele literare. De cele mai multe ori se adresează întrebarea ce este un secretar literar? Conform descrierii din fișa postului, este acea persoană care se ocupă de dramaturgia la scenă, negocierea drepturilor de autor, realizarea caietelor program, coordonarea programelor educaționale ale unui teatru. Dar, poate cel mai important, e persoana care se ocupă de politica repertorială a unui teatru. Asta înainte de 1989, foarte puțin ulterior. Respectiv, intră în sarcina secretarului literar să fie la curent cu dramaturgia națională și internațională, să facă propuneri de texte în acord cu nevoile publicului instituției pe care o servește. Să redacteze caietele program în urma documentării, să stea de vorbă cu actorii, să le propună texte, să le explice personaje, să alerge la tipografie. Zeno Fodor a încercat înșiruirea calităților (transformate ulterior în sarcini de serviciu) ale secretarului literar:

> „trebuie, în primul rând, să fie extrem de bine pregătit pentru această sarcină foarte importantă, de mare responsabilitate și, în același timp, foarte grea: cultură generală vastă și în domenii cât mai multe și mai variate, pe care să nu înceteze niciodată să și-o îmbogățească până la sfârșitul vieții; cultură de specialitate minuțioasă, aprofundată, care să cuprindă întreaga istorie a dramaturgiei, artei spectacolului, teoriilor și esteticii teatrale de la antichitate și până la ce s-a întâmplat ieri într- un colț sau altul al planetei; să aibă curiozitatea să afle cât mai multe despre practica teatrală, despre munca în fiecare sector de activitate din teatru, de la scenă până la ateliere, de la munca de impresariat până la cea de întreținere a clădirii; să învețe cât mai multe limbi străine (...)."[1]

1. Fodor, Zeno. „Secretariatul literar – o necesitate" în *Ariel din spatele scenei*, ed. Elisabeta Pop și Raluca Sas-Marinescu (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2022), 55.

Programul de muncă în teatru, chiar dacă a rămas mereu subordonat codului muncii (opt ore pe zi) presupunea prezența în instituție pe perioade mai lungi de timp, cu o repartizare inegală a timpului de lucru, cu o gestionare riguroasă a orelor de muncă. Vorbim despre perioade în care caietul program și afișul erau materiale vitale de însoțire a oricărui spectacol, realizate în tipografii cu plumb[2], prezența secretarului literar fiind obligatorie pentru a putea aranja, sorta, controla, verifica textul viitorului caiet program. La toate acestea se adaugă orele de repetiții, când artiștii lucrează și secretarul literar îi asistă, dramaturgia la scenă înseamnă prezență activă și implicată la repetiții. Premiera reprezintă un al moment dependent de prezența secretarului literar: sosirea invitaților, protocoale, discursuri, lansări. După premieră secretarul literar avea (are și acum) obligația alcătuirii dosarului de spectacol, strângerea în același loc a tuturor materialelor referitoare la spectacolul respectiv, urmărirea și alcătuirea dosarului de presă. Păstrarea unei corespondențe atente era una dintre puținele șanse de conectare din anii respectivi. Rețeaua națională de secretariate literare a rămas într-un contact permanent doar datorită acestei discipline a primirii/trimiterii de scrisori care conțineau schimburi de texte, de idei, solicitări diverse, posibilități de traduceri, colaborări cu diferiți artiști, schimburi de idei cu scriitori. Nenumărate drumuri la oficiul poștal. În același timp:

> „Capitolul cel mai dureros din munca secretarului literar era activitatea de lector mai ales când vine vorba de *piesa românească.*˘Era în obligația oricărui teatru să încurajeze scrierile de actualitate, erau diferite campanii tematice (Cântarea României) și cerințe exprese repertoriale. Așa încât, scrieți băieți, numai scrieți! și pe birourile noastre se adunau zeci de texte, multă maculatură căreia trebuia să-i facem față.˘Eram obligați să producem referate mai ceva ca la concursurile de dramaturgie din zilele noastre, să discutăm cu autorii care ne vizitau și să le explicăm deciziile."[3]

În consecință secretarul literar însuma funcțiile de redactor, traducător, lector, dramaturg, arhivist, corespondent, specialist în politici repertoriale, PR, consilier artistic, dar și un om disponibil, care să dea sfaturi, informații, să suporte toate dramele și dramoletele din teatru, fără să se implice, asemeni un bun psiholog: „Nu era zi să nu citim măcar o piesă, făceam obligatoriu referate, programările spectacolelor, organizam întâlniri cu diverse categorii de public, ne deplasam cu micro-spectacole în școli și în întreprinderi. Pe atunci aveam plan de spectacole, de spectatori, de încasări. Totul era planificat."[4] Citirea tuturor aceste texte, dramaturgie românească, universală, literatură dramatică de o calitate îndoielnică de cele mai multe ori era, obligatoriu, însoțită de ceea ce se numesc astăzi *fișe de lectură*. Fiecare secretar literar avea o normă săptămânală de astfel de referate, trebuia astfel să demonstreze că citește constant, tot ce se scrie, mai ales dramaturgia românească scrisă la comanda partidului, cu subiecte muncitorești, piese construite pentru susținerea propagandei de partid, așa cum demonstrează și Liviu Malița în volumul său dedicat dramaturgiei comuniste[5]. Exista, în vremea aceea, obiceiul ca oricine care a scris o piesă, piesuță, scenă, scenetă să o trimită la secretariatul literar al teatrului din oraș. Sau la toate secretariatele literare din țară: „Făceam referate pentru fiecare text citit și îl prezentam Direcției. Stăteam de vorbă cu fiecare om care se credea dramaturg încercând să explic faptul că nu oricine știe să scrie și să citească˘se poate numi autor dramatic."[6] Timpul suferă, așadar, un soi de contragere și norma de muncă ajunge să fie mult extinsă peste orele de program și așa repartizate inegal pe parcursul unei zile. Se ajunge la situații în care casa devine o prelungire a biroului, timpul liber este umplut cu sarcinile de lectură rămase neîndeplinite: „Dacă am crezut vreodata˘că viaţa de secretar literar e un dolce farniente, o feneanţa,˘ cu rare perioade de iures, acum e cazul să fac o grabnică reconsiderare. Nici nu m-am instalat bine in biroul încărcat de fotografii, afișe și suveniruri, că au prins a ma˘năpădi texte dupa˘texte. Compuneri mai mult sau mai puţin coerente. Comedii, drame, eseuri dialogate în care palpită tot soiul de iluzii. Iluzii, de ce nu, uneori îndreptăţite."[7]

Așa cum explicam și în argumentul curatorial al expoziției online *Secretariate literare: femei în arhivele scenei*, expoziție realizată în 2024 și care încearcă să explice și să exemplifice munca din secretariatul literar[8],dacă inițial această poziție a fost ocupată de bărbați – Ioan Massoff, B.Elvin, în timp balanța a înclinat înspre femei, fiind o meserie în spatele căreia „îți poți ascunde timiditățile". În acest moment, în România, secretariatele literare sunt ocupate în procent de 90% de femei.

2. Anca Ștef, „Cum se tipăreau ziarele în comunism. Plumbul de dincolo de cuvintele tipărite", *PressOne*, 15 martie 2024. https://pressone.ro/cum-se-tipareau-ziarele-in-comunism-plumbul-de-dincolo-de-cuvintele-tiparite.

3. Doina Papp. „Vedere dintr-un exil devenit împărăție", în *Ariel din spatele scenei* ed. Elisabeta Pop și Raluca Sas-Marinescu (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2022), 99.

4. Doina Popa. „În viață am fost o luptătoare", în *Ariel din spatele scenei*, ed. Elisabeta Pop și Raluca Sas-Marinescu (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2022), 134.

5. Liviu Malița, ed., *Să nu privești înapoi. Comunism, dramaturgie, societate* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2022).

6. Marinela Țepuș, *Ce poate fi mai frumos decât să fii plătit pentru că citești teatru, vezi teatru, vorbești despre teattru, scrii despre teatru!*, în *Ariel din spatele scenei* ed. Elisabeta Pop și Raluca Sas-Marinescu (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2022), 243.

7. Florin Feifer, „Ispitirea în miez de noapte" în *Ariel din spatele scenei* ed. Elisabeta Pop și Raluca Sas-Marinescu (Presa universitară Clujeană, 2022),44

8. Expoziția online „Secretariate literare: femei în arhivele scenei": https://fem100.ro/expozitii/secretariate-literare-femei-in-arhiva-scenei/

Condiția femeii, înainte de 1989, coroborată și cu celebrul decret, presupunea fie condamnarea la singurătate, fie asumarea familiei, de multe ori construită înainte de vreme și din motive pragmatice: repartiție, casă, închiderea marilor orașe. E drept că specializarea care pregătea secretari literari fusese desființată de partid ca atare majoritatea posturilor erau ocupate de filologi. Sigur, noi vorbim de „posturi" în condițiile în care fiecare teatru avea una, maxim două poziții de acest tip în organigramă și, în multe situații, ele reprezentau poarta de intrare pentru artiști care stăteau un an pe poziția de secretar literar și se mutau ulterior pe poziția de actor sau regizor. Stau mărturie, în acest sens, monografiile teatrelor[9], realizate tot de secretarii literari (acolo unde s-au realizat) și care conțin liste întregi ale personalului artistic, pe stagiuni. Se pot realiza astfel „grafice de migrare" de pe o poziție pe alta. Practic, intrarea într-un teatru reprezenta o șansă nesperată: de a scăpa de navetă, de a fi într-un oraș, de a intra într-un mediu intelectual. Posturile de acest tip erau vânate, ceea ce ducea, în anumite situații, la blocarea lor:

> „Dacă se află în oraș,că e un post liber la teatru, cu „sprijinul autorităților" ma˘voi alege cu o tânăra˘absolventă de litere fără˘ post, fără˘nici o legătura˘cu instituția, căreia trebuie să-i fac eu treaba și, important, salariul, doar eram de curând victimile cunoscutei autofinanțări. Așa că am tratat cazul cu maximă discreție. (...) Într-o zi a apărut o doamnă profesoară de limba româna˘care a aflat că există acest post liber și îl dorește cu ardoare. Am chestionat-o discret, dacă îi place teatrul, ce spectacol a văzut în ultima vreme, ce propuneri repertoriale ar avea, etc. A fost dezarmant de sinceră: naveteaza˘la o școala˘din județul Bihor (n.n.mărturia aparține directorului teatrului din Arad) și vrea să scape de navetă. Cât despre teatru nu a fost interesată, dar va încerca să învețe. Atunci am hotărât să mai aștept, poate voi găsi un om potrivit, și am purces să fac eu pe secretarul literar, mai ales că efectele autofinanțării se înrăutățeau în fiecare zi și ideea ce se contura era de a fi cât mai puțini și eficienți în lupta pentru supraviețuire financiară. Și în acest provizorat am funcționat 17 ani."[10]

Cu un program care presupune prezența la repetiții uneori până noaptea târziu, cu sâmbăta sau duminica zile de repetiții sau de premieră și ziua de luni liberă, femeile care au ocupat aceste poziții în teatre au avut de navigat între obligațiile de serviciu și cele de familie. Căsătoriile în afara teatrului, cu oameni cu „program normal", școala copiilor, viața, s-a desfășurat oare după alte legi? Adresam această întrebare la momentul începerii documentării pentru expoziția online la care am mai făcut referire în prezentul articol.[11] Am descoperit calități reale de a naviga între programe, o creativitate debordantă în ceea ce privește soluțiile de comunicare cu familia și copiii, fără telefoane mobile, dispozitive de urmărire, cu mâncare doar acasă, fără tehnologie care să asiste și să scurteze aspectele casnice ale vieții sau ale meseriei.

În afara teatrului

Se pune problema navigării între viața personală și cea profesională. Programul teatrului este unul atipic, cu prezență dimineața între zece și paisprezece și seara între orele optsprezece și până la finalul repetiției. Se mai adaugă zilele de premieră, deplasările, festivalurile – dacă sunt organizate acasă presupun prezența permanentă a secretarului literar. Dacă sunt festivaluri la care teatrul este invitat acestea presupun prezența permanentă a secretarului literar... în afara casei sale. Apoi situațiile speciale:

> „dupa˘miezul nopții sună telefonul la capul meu și ridic. Țuca (Florina) zice: Pica, dormi? Zic: normal că dorm. Adica˘dormeam... Pica, zice ea, avem o rugăminte. Așa de bine repetăm, dar e târziu și tare ne-ar trebui o cafea. Am propus să o rugăm pe Pica (eu locuind la doi pași). Să ne faca˘niște cafele... Crezi că ai putea? Zic: cred că da. M-am sculat încet de lânga˘Mircea, am mers la bucătărie, am făcut o cafea zdravăna˘în termos și m-am dus. Locuiam la cinci minute. Cu capotul peste pijama. Le-am dus cafeaua, m-au pupat, eu n-am mai stat nicio clipă, m-am întors și m-am băgat în pat. Toată treaba a durat o jumătate de oră."[12]

Elisabeta Pop, una dintre cele mai cunoscute „lucrătoare din domeniu" după cum îi place să glumească făcând trimitere la denumirea tovarășelor cu serviciu la stat, povestește cu umorul dat de distanța dintre momentele respective și momentul rememorării, ce a însemnat pentru o femeie măritată, cu doi copii, să navigheze constant între programul familiei și programul de acasă. Tehnica pe care o impusese era a „bilețelului" cu indicații și sfaturi „și uneori ordine ale mamei către fiii ei... Ce să mănânce, ce să cumpere, să-și facă lecțiile, ba și ce să citească."[13] Măritată cu un inginer, angajat cu program fix, Elisabeta Pop a reușit să navigheze, cu tenacitate și „puțin noroc" printre sarcinile de familie și cele de serviciu:

> „E drept că întotdeauna am avut directori, colegi și prieteni care cunoșteau perfect volumul de muncă , nu erau birocrați

9. De ex: Mariana Voicu, *Istoria Teatrului Național Mihai Eminescu Timișoara. 1945-2005* (Timișoara: Bumar, 2006).

10. Ovidiu Cornea, „Cu Paul Everac la Casa Albă...", în *Ariel din spatele scenei* ed. Elisabeta Pop și Raluca Sas-Marinescu (Presa universitară Clujeană, 2022), 18.

11. Expoziția dedicată secretarelor literare din cadrul proiectului Fem 100. „Secretariate literare. Femei în arhivele scenei". *Fem 100*. https://fem100.ro/expozitii/secretariate-literare-femei-in-arhiva-scenei/.

12. Doina Popa, „În viață", 134.

13. Elisabeta Pop, „Secretariate literare. Femei în arhivele scenei", *Fem 100*. 2025. https://fem100.ro/expozitii/secretariate-literare-femei-in-arhiva-scenei/.

> , nu se uitau la ceas, când plec, când vin, important era că știau că-mi fac treaba și aveau încredere în mine. De altfel de citit piese, sute de piese, traduceri recente sau „piese originale" (...) citeam seara, noaptea, acasă, or controlul lecturii era un test perfect. La birou nu prea apucam să citesc, rezolvam corespondența, răspundeam la solicitările ziarelor, ale posturilor de radio tv., mergeam cu juriile, de multe ori duminica, uneori în județ (la formațiile de teatru sătesc, școlar etc), organizam întâlniri cu elevii în licee și școli generale (...) Era și moda ședințelor, de programare, de partid, de sindicat... De vizionări, ce să mai zic, interne, externe. (...). Aveam acasă, în acei ani, cât erau copiii mici, o femeie care mă ajuta la treburile casei, dar cel mai des venea mama mea. Verile, copiii mai mergeau în tabere, apoi tot la bunici la țară erau."[14]

Rezultă că fără ajutor exterior, fără o bună înțelegere la locul de muncă și fără acceptul partenerului de a susține și suplini aceste absențe fizice, construcția unei cariere în secretariatul literar devine imposibilă. De altfel, o mare parte dintre femeile angajate în teatre, fie ele actrițe, regizoare sau dramaturge, au ales relații în interiorul lumii teatrale, tocmai datorită acceptării de către posibilul partener al acestui tip de program aparent haotic. Sau au ales despărțirea. Mona Caița povestește despre acest melanj: „N-am avut o viață personală ruptă de cea din teatru. Le-am amestecat foarte mult, dar dacă ar fi să calculez timpul, cel petrecut în teatru iese pe primul loc. Mi s-a atras atenția de multe ori că există viață și în afară de teatru. Au trecut aproape 20 de ani și încă mi se întâmplă să mă înghită cu totul bula asta magică și acaparatoare. Deconectată de casă am pățit să fiu, dar de secretariatul literar aproape niciodată."[15] Avem de-a face, în mod evident, cu o lume paralelă, care își desfășoară activitatea la ore neconvenționale în relație cu viața organizată ce presupune un sistem de învățământ, serviciu cu program fix, weekend-uri libere, vacanțe în orice perioadă a anului. Perioadele de concediu, în teatru, sunt între cele două stagiuni, vara. Și aici depinde de forma de organizare a fiecărui teatru, însă, de regulă, luna de vacanță este luna iulie, augustul reprezentând începutul noii stagiuni, cu începerea repetițiilor pentru prima premieră, cu ședințele de planificare și cu organizarea. În teatru, secretarii literari se ocupau și de biblioteca teatrului, un spațiu esențial pentru artiști. Roxana Croitoru, secretar literar al Teatrul Național din Cluj Napoca în perioada 1978-2020, povestește în diferite mărturii cum a cotat peste unsprezece mii de volume. Desigur, din păcate, din lipsă de spațiu, dar și din neștiință, o mare parte a acestor biblioteci a fost „mutată" în bibliotecile municipale sau județene, cu alte cuvinte s-au pierdut, depozitată prin beciuri sau, pur și simplu, risipită:

> „Lucram și uitam de trecerea timpului. Într-o seară, târziu, mă pomenesc cu directorul în bibliotecă. A venit să mă trimită acasă. Am aflat că îi dăduse mama telefon să-l întrebe dacă să nu-mi trimită așternutul la teatru... Și am mai avut un mare avantaj, locuiesc la șapte minute de teatru. Puteam să ajung acasă rapid, să profit de pauzele dintre repetiții, să mă uit peste temele fiului meu, dacă era cazul, să fiu prezentă uneori chiar și un timp mai scurt în familie. Mai greu era cu duminicile când soțul și fiul meu erau liberi iar eu eram într-o zi obișnuită de lucru, la teatru. Am reușit totuși să găsesc un echilibru între ele fără să-mi neglijez familia sau munca."[16]

E foarte adevărat și că ieșirile în străinătate erau rare, apanajul, mai ales, al teatrelor „de la centru", însă teatrele municipale realizau turnee naționale, în cadrul unor schimburi culturale, care durau uneori și câte o lună. Sau jucau vara, prin rotație, pe litoral, spectacole de revistă, de cabaret, schițe și varietăți. De regulă, deplasările pe litoral se realizau cu întreaga familie, nu reprezentau un factor de absență de acasă. Festivalurile însă da. Negocierea, în cazuri fericite, pleca exact de programul haotic al secretarului literar: „La începuturile activității mele ca secretar literar la Teatrul Mic (1977-1989), după câteva ocazii în care soțul meu, care era medic anestezist, a făcut remarca, ușor intrigat „iarăși pleci?", când plecam seara la teatru, unde eram „de serviciu" (Dinu Săraru instituise obligativitatea de a urmări, seară de seară, calitatea spectacolelor din repertoriu) - am avut o discuție „constructivă" în cadrul căreia ne-am delimitat, fiecare, teritoriile profesionale. A fost o idee bună, a funcționat perfect. Fetița mea, născută în 1974, nu a avut niciodată de suferit din cauza acestui program aleatoriu, iar, pe parcurs, când m-am mutat la Teatrul Național și am intrat în ritmul de lucru al lui Andrei Șerban, familia mea se obișnuise deja cu ideea că sunt zile în care petrec mai multe ore la teatru decât acasă!"[17] În condițiile în care în perioada comunistă femeia rămâne responsabilă de casă, familie, copii, iar obligativitatea încadrării în câmpul muncii vine ca un „cadou" din partea partidului pentru a susține filosofia marxist-leninistă a egalității între sexe, navigarea între cele două medii, personal și profesional, presupune, în esență, două servicii: cel real și cel mascat, de acasă. Peste această condiție se suprapune însă, în cazul femeilor angajate în secretariatele literare din România, haosul mediului de lucru, cu sarcini multistratificate, extinse uneori peste ceea ce astăzi

14. Ibid.

15. Mona Caița, "Secretariate literare. Femei în arhivele scenei", *Fem 100*, 2025. https://fem100.ro/expozitii/secretariate-literare-femei-in-arhiva-scenei/.

16. Roxana Croitoru, „Secretariate literare. Femei în arhivele scenei." *Fem 100*, 2025. https://fem100.ro/expozitii/secretariate-literare-femei-in-arhiva-scenei/.

17. Adriana Popescu, „Secretariate literare. Femei în arhivele scenei." *Fem 100*, 2025.

înțelegem a fi „programul de lucru". Eroinele clasei muncitoare, chiar dacă nu fac parte din această categorie socială ci dintr-una, mai degrabă, a intelectualității, rămân așadar aceste femei care, cu tenaticitate, și-au negociat timpii de lucru și timpii existențiali, sacrificând ba una, ba alta sau rămânând fidele replicii „ne vom odihni, Unchiule Vania, ne vom odihni"[18]: Elisabeta Pop, Adriana Popescu, Roxana Croitoru, Mariana Voicu, Anaid Tavitian, Marinela Țepuș și multe altele care s-au dedicat acestei meserii.

Concluzii

În timp ce aceste destine continuă să inspire în raport cu capacitatea de a jongla între viața personală și cea profesională, meseria de secretar literar s-a schimbat fundamental odată cu apariția lumii digitale. Mailurile înlocuiesc mersul la poștă, programele de design înlocuiesc tiparul cu plumb, compartimentele din interiorul teatrelor devin separate, marketing, PR, secretariat literar. Caietul program e un material care a dispărut din majoritatea teatrelor. Și totuși, progresul real ține de schimbări structurale. Viața personală s-a schimbat și ea radical din cauza programelor alternative pentru copii, bonelor, programelor prelungite la școală, posibilității de a muncii de acasă. În același timp secretarii literar nu sunt personal „dispensabil", lipit de o producție sau alta. Ei reprezintă punctul central al fiecărei forme și semnificații ale unei instituții teatrale serioase. Când teatrele vor recunoaște acest lucru prin investirea în buna stare a secretarilor literari, aș îndrăzni să spun dramaturgi la scenă, în egală măsură cu investițiile în regizori, actori și scenografi vor face ca aceste femei (și bărbați, cu toate că numărul lor în secretariatele literare este din ce în ce mai scăzut) nu doar să supraviețuiască, ci să prospere la locul de muncă. În ciuda instabilității sistemice, femeile care activează în secretariatele literare sau ca dramaturge independente acționează ca o coloană vertebrală culturală pentru un teatru mai etic, mai incluziv și mai uman. Reziliența lor nu este doar un mecanism de supraviețuire, ci și un proiect de transformare instituțională. Sprijinirea lor înseamnă nu numai abordarea inegalității, ci și investirea în viitorul teatrului ca formă de artă responsabilă din punct de vedere social, riguroasă din punct de vedere intelectual și inteligentă din punct de vedere emoțional. Rolul prosocial al acestor femei reiese istoric, prin crearea unor legături, schimburi culturale, prietenii de lungă durată, prin promovarea respectului intelectual și susținerea reciprocă. Femeile menționate în acest articol rămân un reper de bune practici și reziliență, negociere pe paliere multiple a existenței profesionale și personale.

Acknowledgment: This paper is a sample of the ARPAS and Babeș-Bolyai University Cluj Project of research & creation FEM 100, financed by AFCN 2024.

Bibliography

Cornea, Ovidiu. "Cu Paul Everac la Casa Albă..." [With Paul Everac at the White House...]. In *Ariel din spatele scenei* [*Ariel Behind the Scenes*], edited by Elisabeta Pop and Raluca Sas-Marinescu. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2021.

Fem100. "Secretariatele literare: femei în arhivele scenei" [Literary Secretariats: Women in the Archives of the Stage]. *fem100*, October 1, 2024. https://fem100.ro/expozitii/secretariate-literare-femei-in-arhiva-scenei/.

Fodor, Zeno. "Secretariatul literar – o necesitate" [The Literary Secretariat – A Necessity]. In *Ariel din spatele scenei* [Ariel Behind the Scenes], edited by Elisabeta Pop and Raluca Sas-Marinescu. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2021.

Malița, Liviu, ed. *Să nu privești înapoi: Comunism, dramaturgie, societate* [Do Not Look Back: Communism, Dramaturgy, Society]. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2022.

Papp, Doina. "Vedere dintr-un exil devenit împărăție" [View from an Exile That Became a Kingdom]. In *Ariel din spatele scenei* [Ariel Behind the Scenes], edited by Elisabeta Pop and Raluca Sas-Marinescu. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2021.

Pop, Elisabeta. "De la Irkuțk la... Hollywood. Ce mai poveste..." ["From Irkutsk to... Hollywood. What a Story..."]. In *Ariel din spatele scenei* [*Ariel Behind the Scenes*], edited by Elisabeta Pop and Raluca Sas-Marinescu. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2021.

Pop, Elisabeta, and Raluca Sas-Marinescu, eds. *Ariel din spatele scenei* [Ariel Behind the Scenes]. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2022.

Popa, Doina. "În viață am fost o luptătoare... Doina (Pica) Popa se mărturisește" [In Life I Was a Fighter... Doina (Pica) Popa Confesses]. In *Ariel din spatele scenei* [Ariel Behind the Scenes], edited by Elisabeta Pop and Raluca Sas-Marinescu. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2021.

Ștef, Anca. "Cum se tipăreau ziarele în comunism. Plumbul de dincolo de cuvintele tipărite". *PressOne*, March 15, 2024. https://pressone.ro/cum-se-tipareau-ziarele-in-comunism-plumbul-de-dincolo-de-cuvintele-tiparite.

Țepuș, Marinela. "Ce poate fi mai frumos decât să fii plătit pentru că citești teatru, vezi teatru, vorbești despre teatru, scrii despre teatru!" [What Could Be More Beautiful Than Being Paid to Read Theatre, See Theatre, Talk About Theatre, Write About Theatre!] In *Ariel din spatele scenei* [Ariel Behind the Scenes], edited by Elisabeta Pop and Raluca Sas-Marinescu. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2021.

18. Anton Pavlovici Cehov, *Unchiul Vanea*, trad. Elisabeta Pop, în *Opere I* (București: Tracus Arte, 2014).